

SİVİL TOPLUM VE
SİYASET
İLİŞKİLERİNE
BAKIŞ

NİSAN

2021

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

Koordinasyon
EMİNE UÇAK

Görüşmeler
DERYA KAP

Analiz ve Rapor
İNANÇ MISIRLIOĞLU

Katkıda Bulunanlar
MEHMET ALİ ÇALIŞKAN
ULAŞ TOL

Edisyon ve Redaksiyon
MURAT ÖZBANK

Grafik Tasarım
SELİN VATANDAŞ

Copyright © April 2021

Bu rapor **Friedrich-Ebert-Stiftung** (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkıları ile hazırlanmıştır.
Raporda yer alan görüşler FES Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşlerini temsil etmez.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

İÇİNDEKİLER

4	BAŞLARKEN
5	ARAŞTIRMANIN ÖZETİ
8	SİVİL TOPLUMUN ÇOK KATMANLI ETKİSİZLEŞTİRİLMESİ
10	SİVİL TOPLUM - SİYASET İLİŞKİSİNİN AÇMAZLARI
14	SİVİL TOPLUM ALGISI, FAALİYETLER VE İYİ ÖRNEKLER
18	15 TEMMUZ OHAL PERSPEKTİFİNDEN SİVİL TOPLUM
21	PANDEMİ SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM
23	SİYASET-SİVİL TOPLUM İŞBİRLİĞİNİN GÜÇLENMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER
27	MÜLAKAT KATILIMCI LİSTESİ
28	SORU FORMU

BAŞLARKEN

Türkiye’de son on yılda yaşanan sosyal ve siyasal olaylar toplumun tüm kesimlerini derinden etkiledi. Yaşanan bu dönüşümde; karar alıcılara erişme ve etkileme araçlarından olan sivil toplum ve medya işlevsiz ve etkisiz bir hale geldi. 28 Şubat darbesinin derinleştirdiği toplumsal ve siyasal kutuplaşmanın etkileri üzerinden geçen 10 yıl sonra zayıflamaya başlamıştı. Ancak 2015’ten bu yana yaşananlar hem kutuplaşmayı tekrar derinleştirdi hem de sivil toplumun ve medyanın niteliksel olarak önemli kayıplar vermesine sebep oldu.

Sivil toplum haberciliği yapan ve kurulduğu 2016 yılından bu yana sivil toplumun meselelerine ilişkin 10 bine yakın içerik üreten Sivil Sayfalar olarak sivil topluma çeşitli temaslarımızda sivil toplum örgütlerinin Türkiye’nin siyasal ve kimlik eksenli kutuplaşmasından etkilendiğini ve ait olduklarını düşündükleri kümenin dışında kalanlarla temas etmemeye özen gösterdiklerini sıklıkla deneyimledik. Bu durumun sivil toplumun üretmek için çabaladığı etkiyi ve sosyal faydayı azalttığına da şahit oluyoruz. Ancak bizim de parçası olduğumuz sivil toplum, bu baskı ve kutuplaşma ortamında bile yoğun bir çaba harcayarak çalışmalarını sürdürüyor. İçerik kapanma davranışına karşın kutuplaşmayı aşma çabasında olan yeni nesil formel ve enformel girişimler ortaya çıkıyor. Bu gelişmelerin de sivil toplumun dönüşümüne önemli katkı sağladığını görüyoruz.

Siyasette yaşanan krizin sivil topluma yansımalarını ortaya koymak; krizi aşmanın yollarını birlikte aramak; sivil topluma etkisizleşme ve daralma olarak yansıyan

mevcut durumu değiştirmek için neler yapabileceğimizi keşfetmek için sivil toplum profesyonelleri ve siyasi aktörlerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdik. 20’nin üzerinde katılımcıyla (bkz.ek-1 Katılımcı Listesi) Zoom üzerinden gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda her görüşme ortalama bir saat sürdü.

Soru formu, temelde sivil toplumun algısı, sivil toplumun kamu ve uluslararası kaynaklara erişimi, sivil toplum-siyaset ilişkisinin sağlıklı yürüyebilmesinin önündeki engeller ve öneriler, pandemi döneminde sivil toplumun durumu olmak üzere beş ana bölüm ve 21 sorudan oluştu. Ayrıca sivil toplum ve siyasi alandan katılımcılarla iki Zoom toplantısı gerçekleştirerek bu sorular etrafında tartıştık. Her biri ilginç ve çarpıcı tespitler içeren mülakatların bu dokümanda toplu bir analizini sizlere sunmak istedik. İlerleyen zamanlarda ise mülakatların büyük kısmını Sivil Sayfalar’da söyleşi serisi olarak okuyabileceksiniz.

Bu çalışma kapsamında, sivil toplum-siyaset ilişkisini tematik düzeyde ele aldığımız dört Sivil Mikrofon programı gerçekleştirdik. Program başlıkları; Kutuplaşmanın sosyolojik boyutları, Sivil Toplumun Yasama Süreçlerine Etkin Katılımı, Kadına Şiddetle mücadele, Ekolojik mücadele ve siyaset. Çok boyutlu yürütmeye çalıştığımız bu keşfedici araştırmanın bulgularının ve devamında yürüteceğimiz derinleştirici söyleşilerin sivil toplumun siyasetle daha sağlıklı ilişkiler kurabilmesi, sivil toplumun kararlara katılımının artması ve kutuplaşmanın aşılması için çıkış arayışlarına katkı yapmasını ümit ediyoruz.

Tüm bu çalışmaların hayata geçebilmesi için sağladığı destek ve işbirliği için Friedrich-Ebert Stiftung Derneği’ne teşekkür ederiz.

ARAŞTIRMANIN ÖZETİ

İktidardan muhalefete, tüm kesimlerden katılımcıların sivil toplumdaki daralmadan ve siyasetteki içe kapanmadan rahatsızlık duymaları ve Türkiye’nin yaşadığı diğer siyasi krizlerle karşılaştırıldığında, hali hazırda yaşananın daha ağır bir süreç olarak algılanması araştırmanın ortaya koyduğu en çarpıcı bulgu.. Kadın ve ekoloji alanlarında yürütülen sivil toplum çalışmaları, en etkili çalışmalar olarak öne çıktı.

Sivil toplum çalışmaları değerlendirildiğinde siyasetin ve sivil toplumun ortaklaştığı başarı kriterleri olarak şu unsurlar öne çıktı;

- Kutuplaşmayı açıcı/birleştirici söylem
- Farklı kesimlere açıklık/kapsayıcılık
- Mecliste gündem oluşturabilme
- Kararları etkileyebilme

Sivil toplumun siyaset eliyle etkisizleştirildiği yorumu birçok katılımcı tarafından yapıldı. “Meclis kapıları STK’lara kapandı”, “15 Temmuz sonrası siyasetin sivil toplumu yok etme girişimi” gibi tanımlamalar süreci tarif etmek için sıkça dile getirildi. Sivil toplumun hukuki, mali ve siyasi ilişkiler açısından maruz kaldığı bu daralma kaygı verici. Sivil topluma uygulanan baskılar nedeniyle insan kaynağının da daraldığı ortaya çıktı. Katılımcıların birçoğu sivil toplum çalışanı olmayı artık riskli bulduklarını dile getirdi. Sivil toplum, deneyim ve bilgi birikimi üzerinden ilerleme kaydedilen bir alan olduğu için bu daralmanın kısa, orta ve uzun vadede sivil toplumun ürettiği işlerin kalitesizleşmesine, azalmasına da sebep olacağı ön görülebilir.

Mevcut siyasi iklim sivil toplumun etkisizleşmesinde önemli bir pay sahibi olsa da, bu etkisizleşmenin tek sebebi olarak

mevcut siyasi iklim görülüyor. Siyasi aktörler, sivil toplumun iyi işler üretmesinin aynı zamanda etkili oldukları anlamına gelmediğini de vurgulayarak Türkiye’de sivil toplumun ürettiklerinin siyaset dünyası veya hükümet tarafından kullanılmadığına dikkat çekiyorlar Sivil toplumun siyaset üzerinde etki yaratabilmek için kendi alanında politika üretmeye ağırlık vermesi, ürettiği politika önerilerini de siyasi aktörlere duyurmanın yöntemlerini geliştirmesi kritik öneme sahip. Özellikle içinde bulunulan siyasi krizin aşılmasına yönelik daha fazla ses yükseltilmesi ve bunun geniş kesimlere yaygınlaşmasının yöntemlerinin bulunması önem taşıyor.

Farklı kimlik ve görüşlerden katılımcılara beş farklı alanda yönelttiğimiz sorularda katılımcıların meseleleri ele alış biçimlerinin değişebildiğini, ancak çoğu zaman yaşanan sıkıntılara benzer tepkileri verdiklerini gözlemledik. Farklı kimlik ve görüşlere sahip siyasi aktörler ve sivil toplum çalışanlarının yakıcı bazı toplumsal ve siyasi konularda aynı görüşe sahip olabildikleri göze çarpıyor. Buradan hareketle birbirlerini duyabilecekleri, beraber hareket edebilecekleri platformlara ihtiyaç olduğunu görüyoruz.

Sivil toplum algısına baktığımızda siyasi aktör katılımcılar ağırlıklı olmak üzere sivil toplum aracı bir kurum olarak görülüyor. Siyaset, sivil toplumun özellikle yasaların hayata geçirilmesi, topluma aktarılması, toplumun itirazlarının ise siyasi aktörlere ve hükümete iletilmesi için köprü görevi görmesini arzu ediyor. Siyasi aktörlerin hem sivil toplumu demokrasinin olmazsa olmaz unsurlarından biri olarak tanımlaması aynı zamanda “gönüllü, fedakar” gibi ifadelerle sıkıştırması dikkat çekici. Buna karşın, sivil toplum kendini politika üreten, belirli konularda deneyim ve uzmanlık geliştiren, devletin eksik kaldığı sosyal hizmet alanlarında model ve hizmet geliştiren yapılar olarak tanımlıyor. Bu tanımlamalara baktığımızda hem sivil toplum ve siyasi aktörlerin sivil toplum algısındaki benzerlik hem de siyasi aktörlerin sivil toplumu bir yandan demokrasinin parçası görürken diğer yandan “iyilik, hayırseverlik”

gibi manevi kavramlar içine sıkıştırması siyasi aktörlerin sivil toplumu birbirlerinden çok farklı algıladıklarını ve ortak bir algı olmadığını gösteriyor.

Muhalefet denince öncelikli olarak siyasi partiler akla geliyor. Sivil toplumun da muhalefetin bir parçası olabileceğine dair algı zayıf. Bu algının iki taraflı olarak zayıf olduğunu görüyoruz. Sivil toplum temsilcileri siyasetin (muhalefet ve iktidar) sivil toplumun uzmanlığına başvurmadığını, eleştirilerini dikkate almadığı kanaatindedir. Siyasi aktörlerin ise sivil toplumun bir muhalefet işlevi olduğuna dair kanaatlerinin zayıf olduğunu görüyoruz.

Ticaret odaları, barolar, hak ve düşünce kuruluşları, sendikalar siyasi aktörlerin en fazla temas ettiğini ve bir araya geldiğini belirttiği örgütler oldu. Meslek odalarına ise kendilerini “muhalefet” olarak konumlandırmaları ve tüm söylemlerinin bu konumlandırma üzerinden gerçekleştirmeleri; toplumun genel menfaatleri ile kamu yönetimi arasında köprü görevini yerine getiremedikleri yönünde eleştiriler geldi.

Sivil toplum gruplarının muhalefet işlevine sahip yapılar olarak görülme talepleri var. Sivil toplum, siyaset tarafından kamuoyunun güvenini tesis etmek ve desteğini almak için suistimal edildiği görüşünde. Bu görüşün iktidara gelmeden önce siyasi partilerin sivil toplumla kurduğu ilişkinin seçim kazandıktan sonra sürmemesinden kaynaklandığı ifade ediliyor. Sözlü olarak sivil topluma çok değer verdiğini dile getiren siyasetin pratikte sivil toplumu makbul ve makbul olmayan diye böldüğü, alanını daralttığı görüşü yaygın.

En çok takip edilen sivil toplum örgütleri sorulduğunda, Denge Denetleme Ağı, TESEV, PODEM, MAZLUMDER, TEPAV, Hak İnisyatifi, İHD, DİSA ve 4-5 yıl öncesine kadar SETA özellikle siyasi aktörlerin raporlarını takip ettiğini belirttiği sivil toplum kuruluşlarının başında geliyor. Özellikle muhalefet partilerinden temsilciler, sivil toplumun yayın hazırlamalarının önemine işaret ediyor. Son on yılda raporlarıyla, etki yaratabilecek yeni bir sivil toplum kuruluşunun varolanlara

eklenmediği de siyasi aktörler tarafından dile getiriliyor. Bu yorumun özellikle sivil topluma son dönemde uygulanan baskıların ve yaratılan korku ikliminin bir sonucu olduğunu söylemek mümkün. Engelli haklarından, bisikletle ulaşımına birçok alanda sivil toplumun rapor üretiminde bir azalma olduğunu gözlemliyoruz.

Sivil toplum ve siyaset ilişkilerinin gelişmemesi ve sivil toplumun karar organlarıyla ilişkisinin sınırlı kalması, bu ilişki biçiminin yapılandırılmamış olmasıyla açıklandı. Aynı nedenle lobi ve savunuculuk faaliyetlerinin de yeteri kadar gelişemediği kaydedildi.

İktidarın sivil topluma kulaklarının en kapalı döneminin yaşandığı vurgulandı. Siyaset-sivil toplum ilişkileri açısından da verimsiz bir dönem olduğuna işaret edildi. Bu eleştiri sadece iktidar için değil CHP, HDP gibi muhalefet partileri için de dile getirildi. Muhalefet partilerinin de aynı iktidar gibi sadece kendine politik görüş olarak yakın kuruluşlarla temas etme eğiliminde olduğu vurgulandı. Benzer bir eleştiri siyasi aktörler tarafından sivil toplum için de yapıldı. Sivil toplum kuruluşlarının sadece kendi görüşüne yakın partilerle temasa geçtiği ve bunu değiştirebilen sivil toplum kuruluşlarının etkisini artırabileceği ifade edildi. Sivil toplumun sivil toplum ile kurduğu ilişkide de benzemezlerin bir araya gelmesi, yatay etkileşimin artmasının gerekliliğine dikkat çekildi.

Türkiye’de mevcut siyaset - sivil toplum ilişkilerine bakıldığında yerel yönetimlerden merkeze doğru gidildikçe ilişkilerde zayıflama olduğu öne çıkıyor. Araştırmaya göre, pandemi ve depremde sivil toplumla en aktif ve işbirliği içinde çalışan kamu kurumları belediyeler olarak görülüyor. Devletin ayıramadığı kaynağı sivil toplumla birlikte hareket ederek belediyelerin sağlama gayreti gösterdiği vurgulandı. Kentten kırsala yerleşen, ekoloji ve çevre konusunda duyarlı bir kesimin de yerelde bir hareketlilik yaratacağı, belediye ve yerel üretici işbirliklerinin umut verdiği bazı katılımcılar tarafından dile getirildi. “Yeni yerellik” kavramından bahsedildi.

Sivil toplumun kaynaklara erişimi ile ilgili sorulan sorularda en fazla vurgulanan husus kamu kaynaklarına erişimde devletin tüm sivil toplum örgütlerine eşit ve şeffaf olabileceği araçlar geliştirilmesine duyulan ihtiyaç oldu. Sivil toplumun ulusal ve uluslararası finansmanına ilişkin çarpıcı yorumlar yapıldı. Özellikle 2010 yılından sonra devletin etrafındaki sivil toplum kuruluşlarının arttığı ve güçlendiğine ilişkin örnekler paylaşıldı. Kamu kaynaklarının sivil topluma adil ve şeffaf şekilde dağıtılmadığı, kamudan ancak muhalif olmayan kuruluşların kaynak alabileceği en fazla dile getirilen eleştiri oldu. Özellikle SODES ve örtülü ödenekten sivil topluma kaynak aktarılırken bu kaynakların daha şeffaf süreçler işletilerek ulaştırılmasının kamu-sivil toplum işbirlikleri açısından sağlıklı bir zemin oluşturacağına dikkat çekildi.

Sivil toplumun KHK’larla kapatmalar, açılan davalarla korku ortamı yaratılmasıyla önemli ölçüde kan kaybettiği araştırmaya katılanların önemli çoğunluğu tarafından vurgulandı. Sivil toplumun etkisizleşmesini konuşurken mevcut durumda sivil toplum kuruluşlarının kendilerine uyguladıkları otosansür, kapanma, sessizleşme gibi yöntemlerle ayakta kalmaya çalıştıkları tespiti yapıldı. Otosansürün sadece muhalif STK’lar tarafından değil, hükümetle yakın ilişkiler içinde olan STK’lar tarafından da uygulandığı ortaya çıktı. İktidara yakın sivil toplum kuruluşlarının da iktidarı zayıflatma endişesiyle gördükleri aksaklıkları dile getirmekten imtina ettikleri ifade edildi.

İfade özgürlüğünün varlığı, medya ve sivil toplumun eleştirme ve takipçi olma özelliğini kaybetmemesi ise demokrasinin vazgeçilmezleri olarak tarif edildi. Ancak Türkiye’de demokrasinin önemli ölçüde geriye gittiği de çokça dile getirildi. Türkiye’de

sivil toplumun güçlü ve başarılı olduğu alanların başında kadın hareketinin geldiği vurgulandı. Kadın örgütlerinden sonra en başarılı bulunanlar çevre örgütleri oldu. Özellikle İstanbul Sözleşmesi’nin kaldırılması gündeme geldiğinde kadın örgütlerinin yürüttüğü çalışma, kutuplaşmayı aşan, siyasetin gündeminde yer tutmayı başaran bir kampanya olarak nitelendirildi. Ekoloji ve çevre hareketindeki yasama süreçlerine etki etme ve siyasetin gündeminde yer bulma başarısı açısından etkili bulundu.

Araştırma verileri, sivil toplumun birbirini ve siyaset dünyasının sivil toplumu en çok sosyal medyadan takip ettiğini gösteriyor. Ana akım medyada sivil toplumun yer bulamaması, sivil toplumun kendini anlatacak fazla mecrası olmamasının yanında sivil toplumun kendini ifade etmede hala gelişim gösterme ihtiyacının olduğu da görüldü. Sivil toplumun organize ettiği panel ve konferanslar ise siyasi aktörler tarafından en az takip edilen mecralar. Sivil toplum profesyonelleri ise kendi alanlarını sosyal medyadan ve sivil toplum kuruluşlarının e-bültenlerinden takip ediyorlar.

Öne çıkan bulguları 6 başlıkta topladık.

- 1- Sivil toplumun çok katmanlı etkisizleştirilmesi,
- 2- Sivil toplum-siyaset işbirliğinin açmazları,
- 3- Sivil toplum algısı, faaliyetler ve iyi örnekler,
- 4- 15 Temmuz Ohal perspektifinden sivil toplum,
- 5- Pandemi döneminin sivil topluma etkileri,
- 6- Sivil toplum-siyaset işbirliğinin güçlenmesine yönelik öneriler

SİVİL TOPLUMUN ÇOK KATMANLI ETKİSİZLEŞTİRİL- MESİ

Sivil toplumun son yıllarda siyaset eliyle daraltıldığı ve bu konuda duyulan endişe farklı biçimlerde ve üsluplarda tüm katılımcılar tarafından dile getirildi. Araştırma, daralmanın sadece bir ya da iki değil birçok sebebi olduğunu gösterdi.

Katılımcıların görüşlerine göre sivil toplumu etkisizleştiren ve zayıflatan unsurlar içsel ve dışsal olarak iki başlık altında toplandı. Sivil toplumun kendi içinde çözmesi gerekenler başka deyişle içsel unsurların başında belli bir konu etrafında örgütlenmede yetersizlik, birlikte mücadele kültüründe zayıflık ve toplumun farklı kesimlerinden destekçi bulmakta yaşanan zorluklar geldi. Genel olarak sivil toplumun daha kapsayıcı olması için çaba harcaması yönünde öneriler yapıldı. Kendisine benzemeyenleri mücadelesine katma, benzemeyenlere açıklık konusundaki yetersizlikler, sivil toplumun kendi içinde kapasite geliştirerek çözebileceği bir konu olarak değil, Türkiye'nin siyasi alandaki kutuplaşmasının sivil topluma yansması bu kutuplaşmanın doğal sonucu olarak görüldü.

“Türkiye'nin bu kutuplaşmış zeminine çare bulacak bir potansiyeli var ama onlar da çok çok az ve çok çok zayıf diyebiliriz. Yani siyasetinde her an şimşeklerini de üzerine çekebildiği için çok fazla destekçisi de olmuyor. Yani bana göre daha gelişkin bir sivil toplum için bu alanların daha rahat çalışması gerekiyor ama Türkiye'de bir de her konu siyasete çıkıyor. Yani siyasetin sivil toplumu neredeyse belirlediği bir ortam olduğunu görüyoruz.”

Fatma Bostan Ünsal

AK Parti Kurucusu Siyaset Bilimci,
Hak İnisyatifi MYK Üyesi

Sivil toplumu etkisizleştirdiği vurgulanan başka bir kritik unsur ise kendine uyguladığı otosansür oldu. Otosansürün sadece muhalif sivil toplumda değil iktidara yakın sivil toplum örgütlerinde de farklı saiklerle uygulandığı dikkat çekti. İktidara yakın kuruluşların da kapatılma veya soruşturma açılma gibi riskler sebebiyle değil iktidarı zayıflatma kaygısı veya hali hazırda kurdukları ilişkiler üzerinden kamu kaynaklarına erişim kanallarını kaybetme riski görmeleri sebebiyle kendilerine otosansür uyguladıkları, hükümeti eleştirmekten imtina ettikleri ortaya çıktı.

Otosansürün önemli bir etkisizleşme halini getirdiğini vurgulayan katılımcılar, bu durumun sadece sivil toplumun çabasıyla aşılamayacağını da altını çizdiler.

Özellikle sivil toplum profesyonellerine açılan Büyükada, Gezi gibi davaların bir korku iklimi yaratarak sivil toplum örgütlerinin

yürüttükleri izleme, raporlama gibi gündelik faaliyetlerinden bile kaçınmalarına neden oldukları vurgulandı. Bu korku ortamının sivil toplumda nitelikli insan kaynağının varolmasının önünde de engel oluşturduğu dile getirildi. Katılımcılar, sivil toplum çalışanlarının kendilerini güvende hissetmediklerini, sivil toplum örgütlerinde çalışmanın artık riskli meslekler arasında görüldüğünü, bunun sebep olduğu nitelikli işgücü eksikliğinin de sivil toplum örgütlerinin etkisizleşmesinde önemli bir pay sahibi olduğunu sık sık ifade ettiler.

“Kaç yıldır Osman Kavala adaletsiz bir şekilde içerde. Şimdi sivil topluma yeni atılacak örneğin bir genci düşünün işte 28-30'lu yaşlarında, Osman Kavala'yı da üniversite döneminde tanımış. Sivil toplumda etkin olduğunu biliyor. Şimdi bu insanlar şöyle düşünüyor ya bu adam içerdeyse, tutuluyorsa benim başıma bir şey gelse beni kim kollayacak. Yani OHAL öyle bir hukuksuzluk yarattı ki insanlar kendini düşünmek zorunda kalıyorlar ve sivil toplum kuruluşlarına da güvenleri azaldı. Örneğin diyor ki ben İHD'ye üye olsam veya başka bir derneğe üye olsam başıma kim bilir neler gelir.”

Seren Selvin Korkmaz

İSTANPOL Genel Direktörü

Mülakatlardaki çarpıcı tespitlerden biri de akademi, medya ve sivil toplumun benzer etkisizleştirmeye maruz kalmalarına rağmen beraber mücadele etmede başarılı olamadıkları oldu. Demokrasinin gelişimi ve çok seslilik adına bilginin üretilmesi ve yaygınlaştırılması alanında önemli fonksiyonları olan üniversite ve medya çalışanları da, sivil toplum çalışanları gibi, KHK'larla işten atıldılar, çalıştıkları kurumlar kapatıldı, ceza davalarında yargılandılar ve hapiste yattılar. Dolayısıyla sadece sivil toplum değil akademi ve basın dünyası da aynı baskı ortamında benzer güçsüzleştirilme

ve etkisizleştirilmeye maruz kaldılar. Ancak bu ortak deneyimlerine rağmen ortak bir çıkış arama, birlikte dava takibi yürütme, hak mücadelesi verme, savunu faaliyeti geliştirme konusunda birbirleriyle işbirliği yapmakta yetersiz kaldılar.

Yapılan görüşmelerde sivil toplumu etkisizleştiren dış unsurların başında ise artan baskılar ve korku iklimi geliyor. Sivil topluma açılan davalar ile istenen etkisizleştirmenin de amacına ulaştığı görüşü yaygın. Bu baskı ortamının doğal sonucu olarak da medyadaki tek sesliliğin de sivil toplumun etkisizleşmesine önemli katkı sunduğu düşünülüyor. Sivil toplumun, ana akım medyada neredeyse hiç yer bulamaması sebebiyle geniş kesimlere ulaşamadığı, gündem yaratmada büyük bir engel ile karşılaştığı sivil toplum çalışanlarının ortak kanaati.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin de sivil toplumun etkisizleşmesinde önemli rolü olduğu dile getirildi. Özellikle vurgulanan ise sadece sivil toplumun değil muhalefet partilerinin hatta iktidar partisinin bile önemli ölçüde etkisini kaybettiği oldu. İktidar partisinin sivil toplumu dönüştürücü, görüşlerinin alınması gereken bir uzman merci olarak görmediği, kendi almak istediği kararların önünde sınırlandırıcı unsur, bir engel olarak gördüğü görüşü çokça dile getirildi.

“Yani bu tekçi rejimde gerçekten Cumhurbaşkanlığına birçok şeyin bağlanması, otorite gibi tepeye konması anlamında çok şey değişti diye düşünüyorum. Bu sadece sivil toplum açısından değil de dediğim gibi parlamenterlerin kendisi açısından da değişti. Gerçekten bir noter makamına zaten indirgediler.”

Filiz Kerestecioğlu,

HDP Ankara Milletvekili

Araştırmaya göre yükselen milliyetçilik de sivil toplumun etkisizleşmesinde kritik role sahip. Yurtdışından kaynak alan sivil toplum kuruluşlarının “ajan, hain,..vb” tanımlamalarla etiketlenmesine ve bu sivil toplum kuruluşlarına aynı görüşte bile olsalar diğer sivil toplum kuruluşlarının, kamunun, muhalefetin -kısacası beraber çalışabilecekleri diğer aktörlerin-mesafelenmesine sebep olduğu ifade edildi. Bu etiketlenmenin uluslararası fon alan sivil toplumun üzerinde baskı oluşturmak için de kullanıldığı yapılan görüşmede üzerinde durulan noktalardandı.

Avrupa Komisyonu'nun 2020 Türkiye Raporu'na göre Türkiye sivil toplumuna mali destek sağlayan uluslararası bağışçılar için hareket alanı giderek daralıyor. “Gezi Parkı” ve “Büyükkada” davalarının başlamasından sonra, bazı bağışçılar ofislerini kapattı. Uluslararası bağışçıların Türkiye'yi terketmesi, kamu kaynaklarının dağıtılmasında şeffaflıktan uzak uygulamaların yaygınlık kazanması gibi gelişmeler

“Avrupa ülkelerinde sivil toplum örgütlerinin böyle bir şeyi var, duruşu var bizim ülkemize nazaran herkes bir sivil toplum örgütü içerisinde çok rahatlıkla çalışabiliyor, kaydedilebiliyor. Ama yaftalanmıyor şucu veya bucu olarak. Şimdi bizim sivil toplum örgütlerimizin aslında zihinsel olarak da bir sivilleşememe durumu da var.”

Zeynep Alkış

AK Parti Siyasi ve Hukuki İşler Başkan Yardımcısı

Ancak aşırı güvenlikçi devlet anlayışının sivil toplumu daralttığı kanaatinin yanında bu daralmanın sadece siyasete veya devlete mal edilemeyeceği, müzakereden uzak yaklaşım sergileyen, sivil toplumun da bunda etkisi olduğu görüşü de bazı katılımcılar tarafından gündeme getirildi.

“Konjonktür daha güvenlikçi dünyada ve Türkiye’de. Bunun getirdiği sivil alanda bir daralma söz konusu. Bu anlaşılır bir şey belki bir müddet böyle devam edecektir. Bu daralmayı sadece siyasilere yıkmak çok doğru değil. Sivil alanın kendisinin gücüyle de alakalı diye düşünüyorum. İkinci olarak da sivil alanın kendi ifade etme biçimi ve ifade zeminleriyle de bunun alakalı olduğunu düşünüyorum. O anlamda taraflar zaman zaman konularını kaybetmemeliler ama zaman zaman da müzakereye açık olmaları gerekiyor.”

Nihat Erdoğan

İLKE Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı

SİVİL TOPLUM-SİYASET İLİŞKİSİNİN AÇMAZLARI

Araştırmada, siyaset ve sivil toplum arasında önemli düzeyde kopukluk olduğu ortaya çıktı. Sivil toplum ve siyaset arasındaki ilişki, büyük oranda eşitsizlik üzerine kurulu bir güç dengesi olarak tanımlandı. Sivil toplum-siyaset ilişkisinde en göze çarpan konulardan biri diyalog yollarını arayan ve çaba sarf eden tarafın çoğunlukla sivil toplum örgütleri olduğu yolundaki gözlem. Bu da siyasi aktörler ile sivil toplum örgütleri arasında hiyerarşik ve eşitsiz bir ilişki biçimi getiriyor. Sivil toplum örgütlerinin siyasetin gündemine girmek için tek taraflı yoğun bir çaba göstermek zorunda kaldıkları, ikna etmeye, sesini duyurmaya çalışan tarafın onlar olduğu, ancak siyaset dünyasından da benzer bir iletişim çabası beledikleri ifade edildi.

“Yani 300 ‘ün üzerinde kadın kuruluşu örneğin genel başkanımızı ziyaret etti. Onların İstanbul Sözleşmesi ile ilgili çabalarına aktif destek verdik. Bizi orada onlar yönlendirdiler. Ben zaten tam da en doğru siyaset tarzı olduğunu düşünüyorum. Şimdi aynı kadın kuruluşları Anayasaya TBMM Meclis Seçimleri için kadın kotası konması için bir çalışma başlatıyorlar. 300-400’e yakın kadın kuruluşu yanılmıyorsam %33 mü, %50 mi talep edelim tartışmaları var kendi aralarında. Biz doğrudan parti olarak kendimizi şöyle bağladık sizden gelen talebe mecliste oy vereceğiz, dedik. Yani bu mesela en doğru ilişki tarzıdır. En doğal ilişki tarzıdır. İdeolojik bir boyutu da var bunun onu söylemeye çalışıyorum. Sivil toplumun ideolojisi olmaz falan bunlar safça şeyler. Yani ideolojisiz bir şey yok çay içerken kahve içerken bile ideoloji var yani.”

Yüksel Taşkın

CHP PM Üyesi

Sivil toplum ve siyasetin işbirliği içinde olamaması ve karşılıklı beklentilerinin farklılıklar göstermesinin altındaki en önemli sebep yasal çerçevenin geliştirilmesine yönelik kapsamlı bir hükümet stratejisi ya da mekanizması bulunmaması olarak görülmekte. Bu eksiklik sivil toplumun lobi ve savunma faaliyetlerinde de bariyerlerle karşılaşmasına, yürüttüğü çalışmaların sonuçsuz kalmasına sebep oluyor.

“Söylemde çok değer veriyor fakat gerçeklikte ne sivil toplumun gelişmesinde, ne sivil toplumla hareket etmeye istekli değil. Uygulama düzeyinde-esasında gerçeklik düzeyinde- daha çok bir içine kapanış var.”

Fuat Keyman

İstanbul Politikalar Merkezi Direktörü

Siyasi aktörler ve sivil toplum uzmanlarının birbirlerine yönelik algılarının yanında karşılıklı ihtiyaçlarındaki farklılıklar da dikkat çekti. Siyaset dünyası sivil toplumu kendi ülke

gerçeklerini kendi alanı içinde değerlendiren, ülke siyaseti hakkında sınırlı bilgi sahibi olan kuruluşlar veya bireyler olarak görüyor. Sivil toplum uzmanları, siyaset dünyasının sivil toplumu siyasi sürecin bir parçası olarak görmediğini ifade ediyor. Sivil toplum profesyonelleri, siyaset dünyasının sivil topluma oy potansiyeli olarak baktığını sivil toplum örgütlerinin bilgi ve tecrübelerinden yeteri kadar faydalanmadığı görüşünde.

“Samimiyetle oturup sizinle tartışan ve fikirleri dikkate alan siyasetçi görünce şaşırıyorum çünkü pek umurlarında değil. Bakın siyasal partilerin kendi AR-GE Merkezleri çok yetersiz Türkiye’de. Örneğin bir genel başkan yardımcısının yanında acaba ne kadar donanımlı ekipleri var? Halbuki bunun yapılıyor olması lazım. Siyasi partilerin bu eksikliklerini sivil toplumun bilgi birikimi ve politika önerileri ile kapatmaları gerekiyor. Kendileri açısından bile bir fırsat olarak görmüyorlar sivil toplumu.”

Seren Selvin Korkmaz

İSTANPOL Genel Direktörü

“Siyasetin bazen sopası sivil topluma geldiği için bazen de çok aşırı bir desteği gündeme geldiği için sivil toplum çok fazla bağımsız karakterini ve bağımsızlıktan gelen gücünü göstermiyor diye düşünüyorum.”

Fatma Bostan Ünsal

AK Parti kurucusu siyaset bilimci, Hak İnişiyatifi MYK Üyesi

Araştırmaya katılan siyasi aktörler, sivil toplum profesyonelleri siyaset dünyasının sivil toplumla tek taraflı faydaya dayanan bir ilişki kurduğu görüşünde. Mevcut siyasi iklim sebebiyle sivil toplum kuruluşlarının siyasetle olan ilişkisi birbirleriyle çalışmalarının ve işbirliği geliştirmelerinin önünde engel oluşturuyor. sivil toplum örgütlerinin siyasi partilerin uzantısı olarak görülmesi karşıt görüşteki kuruluşlarla aralarında mesafe açılmasına sebep oluyor.

Sivil toplum profesyonellerine göre siyasi aktörler, sivil toplumu kendi görüşlerini yaymak için de bir araç olarak görüyor. Siyasi aktörler, sivil toplum örgütleriyle faydalanma ve çıkar temelli ilişki kurmaya çalışıyor. Görüşmelerde, siyasi aktörlerin sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışma, onların bilgi ve deneyimlerinden faydalanma ve onlarla işbirliği yapma kültürünü geliştiremedikleri, tam tersine mevcut siyasi iklimde sivil toplum örgütlerinin siyasi aktörlerin kontrolünün dışında bilgi üretmesinin ve yaygınlaştırmasının arzulanmadığı dile getirildi. Sivil topluma açılan davalar ve kısıtlamalar ise genel olarak iktidarın korku iklimi yaratma çabası olarak okunuyor. Bu çaba sadece muhalif görüşteki kuruluşlar için değil aynı zamanda iktidara yakın sivil toplum kuruluşları için de etkisizleştirici bir zemin oluşturuyor. Hem siyaset hem sivil toplum aktörleri, bu konuda net mesajın da Kavala davası ile sivil toplum dünyasına iletilmiş olduğu görüşündeler.

“AK Parti iktidarı en azından kendi cenahındaki bütün sivil toplum enerjisini emen siyaset göttü. Yani aslında kurumsal ve fiziksel imkân, ekonomik imkân itibarı ile şeylerini arttırdı; ama bu artırma karşılığında da biraz dirençlerini eleştirel tutumlarını işte ne bileyim canlılıklarını satın aldı. Biraz bu bedel karşılığında da neredeyse bütün yani AK Parti ile ilişkili olan camiaya hitap eden sivil toplum örgütlerinin çoğu bir hareket kısıtlanması içerisindedir. Yani her konuya inandıkları ve düşündükleri gibi tepki vermekten çekiniyorlar dolayısıyla da oradan bir canlı bir şey çıkmıyor. O nedenle de bir araya gelemiyorlar bir şey oluşmuyor.”

Hatem Ete

Akademisyen/Eski Başbakan Danışmanı

Siyaset ne kadar merkezileşirse sivil topluma olan mesafenin de o kadar arttığı katılımcıların dile getirdiği çarpıcı bulgulardan. Katılımcıların görüşlerine göre; merkezden yerele gidildikçe sivil topluma temas artıyor.

Katılımcılar; iktidar partisine göre muhalefet partilerinin sivil topluma yakınlığının daha fazla olduğu görüşünde. Sivil topluma en uzak Parti iktidar partisi olarak görülürken HDP'nin de sivil toplumun bir parçası gibi çalıştığı görüşü dile getirildi. Katılımcılar, CHP'nin ise sivil toplumun kendine benzemeyen kesimlerine uzak olduğu ve bu kesimlerin sivil toplum örgütleriyle temasının olmadığı görüşünde.

Sivil topluma en mesafeli parti olarak görülen AK Parti'nin ilk yıllarıyla günümüzdeki sivil toplum ilişkileri arasında çok büyük değişiklikler olduğu görüşü yaygın. İlk dönemlerinde sosyal meseleleri medya ve düşünce kuruluşları aracılığıyla kamuoyuna taşıdığı ve sivil toplumun fikirlerine, önerilerine önem verdiği, zaman zaman da sivil toplumla birlikte çalıştığı dile getirilirken günümüzde bu anlayışın tamamen değiştiği görüşü hakim. Son dönemde, özellikle karar alma süreçlerindeki şeffaf olmayan uygulamalar, eskiden olduğu gibi ortak akıl arayışının terk edilmesi de iktidar partisine yapılan eleştirilerin başında yer aldı. Ana muhalefet partisi olarak CHP de sivil toplumla yeteri kadar beraber çalışmaya elverişli ortamlar yaratmadığı, sivil toplumun bilgi ve deneyiminden yeterince faydalanmadığı konusunda eleştirildi.

Belediyelerin, seçilmiş olmalarının da etkisiyle sivil toplumla işbirliği yapmaya ve beraber çalışmaya daha açık olduğu katılımcılar tarafından dile getirildi. Yeniden seçilmek ve oy verenlerini memnun tutmak gibi motivasyonlarının olmasının, belediyelerin sivil toplumla daha fazla işbirliği yapmalarını sağladığı dile getirildi. Belediyelerin iktidarın baskısı altında faaliyetlerini yürütürken karşılaştığı zorlukları sivil toplumun yaratıcı çözümlerinden ilham alarak aşması sivil toplum ve siyaset işbirliğinde yeni bir aşamaya geçilmesine katkı sağladı. Böylece sivil toplumun sosyal meselelerin çözümünde yaratıcı yöntemler ve kaynaklar geliştirmedeki becerisi ve deneyiminin resmi kurumlara da transfer edilebilirliği görülmüş oldu.

“İdeolojik olarak bakarsak iktidarda muhalefetin sivil toplumu kullanma alışkanlığı bence yeni yeni ortaya çıkıyor. Mesela bu İmamoğlu'nun seçilme süreci vs. gibi şeyler CHP dünyasında yeni bir trend üretti yani şimdi sivil toplumun araçlarını kullanarak diyelim, sivil toplum kuruluşlarının araçlarını kullanarak kendi politikalarını besleme, geliştirme gibi bir arayış şimdi orada başladı. Çünkü bunun faydasını gördüler yani aslında daha bu yeni öğrenilen bir şey.”

Etyen Mahçupyan

Yazar

Gelecek Partisi Genel Başkan Yardımcısı

İktidar bloğunda yer alan siyasi partilere nazaran muhalefet kanadındaki partilerin de sivil toplumu dinlemeye ve beraber çalışmaya daha yatkın olduğu vurgulandı. Ancak bu noktada hükümetin sivil toplum örgütleri arasında yaptığı düşman olanlar - makul olanlar ayırımının, belediyeler ile muhalefet partilerinin sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerine de yansıdığı, bunların da tüm sivil toplum örgütlerine eşit mesafede durmadıkları, mülakatlardan çıkan önemli bulgular arasındaydı.

“Bir kere yani sivil toplumun sadece kendi işine değil aynı zamanda Türkiye'nin daha iyi yönetimiyle ilgili politika üretimine kayması lazım. Kayarken kendisi yani yerel alanda sivil toplum alanı dedik ya ilk başta yani siyasetin ekonomi ve aile dışında kalan alanında sadece artık sivil toplum aktörlerinin olmadığı, aktivistlerin de olduğu aynı zamanda kooperatiflerin de olduğu bir 'yeni yerellik' alanı var. Bu alanda belediyeler ne kadar kapsayıcı olurlarsa o kadar güçlü oluyorlar.”

Fuat Keyman

İstanbul Politikalar Merkezi Direktörü

Araştırmaya göre, siyasetin sivil toplumun çalışma alanına dahil bir konuda inisiyatif

alması o konunun kamuoyunda kabul görmesini kolaylaştırıyor. Daha kitlesel düzeyde ve hızlı sonuçlar alınmasını sağlıyor. Dolayısıyla siyasal alan, sivil toplumun alanını belirliyor. Burada sivil toplumun daha geniş bir kamuoyu oluşturma gücü olması gerektiği ve tam tersine siyasetin alanını belirleyenin sivil toplum olması gerektiği eleştirisi yapıldı.

Sivil toplumun özerk kalabilmesi, siyaset dünyasını etkileyebilmesi için platform ve inisiyatif gibi daha esnek ve kurumsal olmayan yapıların daha fazla şansı olduğu kanaati yaygın. Bu gibi esnek oluşumların toplumda mevcut kutuplaşmış siyasi ortamda güven tesis etmede köklü kuruluşlara göre daha avantajlı olduğu düşünülüyor. Kurumsallaşmış sivil toplum örgütlerinin siyaseten yüklü oldukları ve güven tesis etmede zorlandıkları vurgulandı. Bu tür sivil toplum kuruluşlarının veya örgütlerinin kamuoyu oluşturmada belli ölçüde etkili olabildikleri ancak siyaseti etkilemede yeteri kadar başarılı olmadıkları da belirtildi.

Sivil toplum örgütleri, genel olarak kendilerine benzeyen, aynı görüşte oldukları, aynı dili konuştukları diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte hareket etmekte başarılı. Ancak meselelerini kendilerine benzemeyen kesimlerin de gündemi yapmak konusunda yetersizler. Katılımcıların büyük çoğunluğu sivil toplum kuruluşlarını siyasi kutuplaşmanın bir parçası olarak görüyor. Her kuruluşun sadece kendi siyasi görüşünü yansıtanlara hizmet verdiği düşüncesi yaygın. Aynı düşünce sivil toplum için de siyaset dünyası için dile getiriliyor. Bu algının oluşmasında siyasi partilerin de sadece kendi görüşlerine yakın sivil toplum örgütleriyle bir araya gelmesinin rolü var. Siyasi aktörler ve partiler de kendilerine benzemeyen sivil toplum örgütleri ile temaslarını artırsalar, sivil toplum-siyaset ilişkisini daha eşitlikçi bir zeminde yürütseler, daha kapsayıcı olabilir ve kutuplaşmanın etkilerinin azaltılmasına katkı yapabilirler. Yapılan mülakatlarda, her iki tarafın da birbirlerinden kapsayıcılık adına benzer adımları atmalarını bekledikleri görüldü.

Ancak artık bazı sivil toplum kuruluşlarının bu alışılmış kanının dışına çıktığı ve toplumun farklı kesimlerini de çalışmalarının faydalanıcısı olarak görmeye başladığı gözlemi de sıklıkla paylaştı. Sivil toplumun kendi mahallelerinin dışına çıkma ve aşma çabasının on sene önceye göre geliştiği ve yol kat ettiği ifade edildi.

Hem sivil toplum, hem de siyaset dünyası için daha kapsayıcı olmanın yollarını bulmanın kaçınılmaz olduğu, en sıcak toplumsal ihtiyaçlardan olduğu tüm kesimlerce sıkça tekrarlandı. Hem sivil toplumun, hem siyasetin kendini farklı olana izah etmesinin yollarını araması gerektiği, sivil toplumun kendi mahallesinin dışına çıkabilmesi, kutuplaşmayı engelleyici faaliyetlere önem vermesi ve çalışma biçimini daha kapsayıcı hale getirmesi konusunda dönüşüme ihtiyaç olduğu vurgulandı.

“STK’larımız aslında toplumsal ve siyasal kutuplaşmaların yansıtıldığı örgütler, organizasyonlar maalesef çoğunlukla böyle. Dolayısıyla her siyasi grubun bir STK’sı var, herkes kendi mahallesine sadece kendi siyasi, kültürel ve toplumsal olarak mahallesine dönük bir takım işler yapıyor genel olarak. Ama son birkaç yıldır hani bu tür işte ezberlenmiş pozisyonların dışına çıkan, kendi mahallelerinin dışına çıkan, çalışmalar yapan STK’lar da var artık. Bu iyi bir gelişme.”

Esra Elmas

DPI Türkiye Direktörü

SİVİL TOPLUM ALGISI, FAALİYETLER VE İYİ ÖRNEKLER

Katılımcılar, sivil toplumun denge-denetleme, siyaset ve toplum arasında iletişimi sağlama, toplumun yürütme ve yaşamaya dair taleplerini karar vericilere ulaşmasını sağlama gibi temel fonksiyonları olması gerektiği görüşündeler. Özellikle siyaset alanındaki veya siyaset bilimi formasyonu olan katılımcılar, sivil toplumun “aracı” vazifesi olduğuna da işaret ediyor. Siyasal aktörler sivil toplum örgütlerine gönüllülük ve hayırseverlik gibi misyonlar yüklerken, sivil toplum örgütleri ise kendilerine uzman, bilgi ve politika üreten, sosyal meselelerde devletin eksik kaldığı alanlarda hizmet ve model üreten roller biçiyorlar.

Özellikle denge-denetleme alanında sivil toplumun son beş yılda işlevini tamamen yerine getiremez hale geldiği görüşü yaygın. Sivil toplumun etkili olabilmesi ve etkili işler yapabilmesinde en kritik başarı faktörü uygun siyasi iklimin oluşması olarak görülüyor. Katılımcıların geneli, genel olarak Türkiye’de siyaset ve sivil toplum arasında sivil toplumun siyasetten doğrudan etkilendiği

bir ilişki olduğunu düşünüyor. Dolayısıyla sivil toplumun kaderinin siyaset dünyasının elinde olduğu görüşü yaygın. Türkiye’deki siyasi konjonktürün demokratikleşme ve normalleşme yönünde değiştiği oranda sivil toplumun siyasete katılımı ve etkileme oranının arttığı farklı şekillerde hemen hemen tüm katılımcılar tarafından ifade ediliyor.

Ancak Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu’nda sivil toplumun denge-denetleme işlevini yerine getirmesi için siyasi iklimin değişmesinin yeterli olmayacağı, aynı zamanda hukuki ve mali bir zeminin oluşturulmasına da ihtiyaç olduğu vurgulanıyor. Raporla, sivil toplum kuruluşlarının, politika oluşturma süreçlerinde istişarelerin ve izlemenin çoğu zaman dışında tutulduğu vurgulanıyor. 11. Ulusal Kalkınma Planı’nda (2019-2023) yer alan katılımcı demokrasi unsurlarının, bu alanda gerçek çözümler sağlaması için önem taşıdığına dikkat çekiliyor. Sonuç olarak, Türkiye’deki yasal, mali ve idari ortam sivil toplumun gelişmesine imkan verecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekiyor.

“Sivil toplum, denge ve denetleme görevini yapmaya çalışıyor ama son 4 yıldır 4,5 yıldır bu görevde de bir sıkıntı olduğu kanaati herkeste var. Çünkü insanların mesaj alacağı alanlar daralmış vaziyette buna bir de salgın süreci ilave olduğunda düzenlemelerle kararnamelerle sivil toplumun çalışma alanı iyice daraltılmış durumda.”

Muammer Bilgiç

Saadet Partisi Genel İdare Kurulu Üyesi

Demokrasinin sürdürülebilirliğinin, güçlü bir sivil toplumun varlığına bağlı olduğu görüşü de yaygın olarak dile getirildi. Sivil toplum ve demokrasi kavramları sıklıkla yan yana getirildi. Genel olarak sivil toplumun demokratik toplumlar için temel taşı olduğunun altı çizildi. Toplumun geçirdiği değişimlere ve değişkenlere göre sivil toplum örgütlerinin de dönem dönem

işlevlerini sorgulamaları, kendilerini toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirmeleri gerektiği de sıkça ifade edildi. Sivil toplumun faydası ve görevleri için yapılan tanımlar sivil toplum çalışanları ve siyasi aktörlere göre farklılıklar gösterdi. Siyasi aktörler sivil toplumun, toplumu ve ihtiyaçlarını siyaset dünyasına anlatma işlevini önemserken sivil toplum çalışanları ise çok sesliliğin sağlanması, hükümetin yürüttüğü çalışmaların takip edilmesi gibi denetleyici çalışmaların önemini vurguladı.

“Bizim yeniden köprüler kurmaya ihtiyacımız var Türkiye’de, bu köprüleri partiler kuramıyor. Yani partiler bugün ya teröze edilmiş, ya kutuplaşmanın bir parçası, ya o iktidarın nimetleri ve Türkiye’nin bugün geldiği durumdan dolayı eli, ayağı kirli, çamura batmış. Siyasetin içinde bulunduğu çamurdan siyaseti çıkaracak şey sivil toplum bugün. Ha şunu da söylemiyorum ben sivil toplum tek başına Türkiye’nin siyasal mücadelesini yürütemez bence siyasal partilerle diyalog kurmak zorunda.”

Seren Selvin Korkmaz

İSTANPOL Genel Direktörü

Dikkat çeken bir başka nokta ise sivil toplum dünyasının kendisinin de, siyasi aktörlerin de sivil toplumun karar alma mekanizmalarını etkilemeye yönelik bir işlevi ve gücü olduğunu düşünmüyor oluşu. Siyaset hem siyasi iklimi, hem kamuoyunu hem de sivil toplumu tek başına şekillendiren “yegane aktör” olarak tanımlanıyor. Sivil toplum çalışanlarının yaptığı sivil toplum tanımlarında ise savunuculuk ve izleme işlevleri ön plana çıkıyor. Bazı sivil toplum çalışanları ise çalıştıkları sahayı kendilerine benzeyenlerle bir araya gelebildikleri ve deneyim paylaşabildikleri bir kamusal alan olarak gördüklerini ifade ettiler. Sivil toplum örgütleri “benzeyenleri buluşturan” yapılar olarak görülürken, sivil toplum faaliyetleri ise “benzemeyenlerle buluşturan” etkinlikler olarak tanımlandı.

“Bence her bir sivil toplum örgütü kendini bir mahalleye ve networke yakın hissediyor ve siyasi ilişkilerini de bunun üzerinden yürütüyor. Sivil toplum açısından bakarsak kendi içinde buldukları küçük networklerin, çevrelerin dışına çıkabilmeliler. Somut proje bazlı, rapor bazlı, olay bazlı tırnak içinde ‘karşı ve yan mahallenin aktörleriyle görüşebilmeliler’ Siyasi partilerin gündemini yakından takip etmeliler ve siyasi partileri bir şey yapmaya zorlamalıdır.”

Mehmet Emin Ekmen

DEVA Partisi Genel Başkan Yardımcısı

“Demokratik bir düzenin olmazsa olmaz parçalarından. Kamusal alanı oluşturan temel öge aslında. Bu tabii örgütlü de olabilir örgütsüz cinsleri de var diyelim ama yani toplumun kamusal alanındaki görünen yüzü. Toplumsallaşmanın görünen yüzü diyelim, sivil toplum.”

Etyen Mahçupyan

Yazar

Gelecek Partisi Genel Başkan Yardımcısı

Türkiye’de demokrasinin geriye gittiği, bu alanda bir kriz yaşandığı da katılımcıların üzerinde sıkça durduğu meselelerden biri oldu. Bu krizin aşılmasında tüm sorumluluğun sivil topluma yıkılamayacağı, hem siyasi aktörlerin hem de Türkiye’deki iş ve sanat dünyasının da bu konuda acilen sorumluluk üstlenmesinin gereği vurgulandı. Özellikle toplum üzerinde etkisi olan kanaat önderlerinin de bu konuya daha fazla dikkat çekmesi çağırısı yapıldı.

Siyasi aktörler, sivil toplum örgütlerinin gündeme getirmek istedikleri meselelerden, ancak medyada yer almayı başardıkları ölçüde haberdar olabildiklerini vurguluyorlar. Siyasi aktörler arasında sivil toplumu takip etme daha çok medya aracılığıyla gerçekleşiyor. Önceden sivil toplum örgütlerinde çalışmış olan veya sivil toplum alanında akademik formasyon sahibi siyasi aktörler ise, sivil toplumu medya dışı araçlardan da takip ettiklerini belirtiyorlar.

“Bence Türkiye’deki STK’lar tamamen kamusal alandaki zihniyet ortamına tabiler, başarıları da ona tabi ve o ortamın sadece elverişli olduğu dönemde iyi STK faaliyetleri olabiliyor. O ortam bozulduğu anda ya kapanıyorlar ya kendi kabuklarına çekiliyorlar ya da kendilerinden beklenen suya sabuna dokunmayan, başka işlere doğru kayıyorlar ve anlamlarını yitiriyorlar.”

Etyen Mahçupyan

Yazar

Gelecek Partisi Genel Başkan Yardımcısı

Siyasi aktörler, sivil toplumun toplumu anlamaya yönelik araştırmalar yapmasını, devleti denetleyici izleme faaliyetleri yürütmesini, toplum-devlet bağının zayıfladığı noktalarda oluşan açığı kapatmaya yönelik çalışmalar yürütmesini önemli bulduklarını kaydettiler. Başta siyasi aktörler olmak üzere katılımcılar, sivil toplumun iyi işler üretmelerinin aynı zamanda etkili de olabildikleri anlamına gelmediğini belirtiyorlar. Türkiye’de sivil toplumun ürettiklerinin siyaset dünyası veya hükümet tarafından kullanılmadığı dile getiriliyor. Türkiye’deki sivil toplum bu açıdan da etkili bulunmuyor.

“Biz bir takım raporlarla, bir takım politika notlarıyla İstanbul’de Türkiye’nin gerçek sorunlarına dair gündem yaratmaya ve bunlara çözüm önerileri sunmaya çalışıyoruz. Kimi zaman dikkate alınmıyor yeteri kadar ama bazı raporlarımız oldukça etkili oldu. Mesela sizde görselleştirmiştiniz bu kadınlarla ilgili eşitsizlik raporumuz bu çokça tartışıldı. HDP bunu meclise soru önergesi olarak yani verdi Cumhuriyet Halk Partisi dikkate aldı. Gençlikle ilgili bir rapor yayınlamıştık geçtiğimiz Ocak ayında, bu rapor çok farklı partiler tarafından dikkate alındı.”

Seren Selvin Korkmaz

İSTANPOL Genel Direktörü

Katılımcılara hangi faaliyetlerin sivil toplumun çalışma alanı kapsamında gördükleri sorulduğunda ifade özgürlüğü ve medya faaliyetlerini de içine alan, çocuk haklarından yaşlı, engelli haklarına geniş bir evren tanımladıkları görüldü. Bu faaliyetlerin hangilerini önemli buldukları sorulduğunda ise başta kadın hakları olmak üzere adalet erişim, ifade özgürlüğü, ekoloji gibi Türkiye’nin gündeminde çözülmeyi bekleyen yakıcı sosyal meseleler ön sıraları aldı. Bu meselelerin çözümünde olumlu gelişmeler kaydetmenin ancak sivil toplumun sürdüreceği düzenli izleme çalışmalarıyla mümkün olabileceği de katılımcıların sıklıkla dile getirdiği hatta hayati olarak tanımladığı sivil toplum faaliyeti oldu.

Sivil toplumun iyi örnekleri sorulduğunda ilk akla gelen Türkiye’deki kadın hareketinin kazanımları ve mücadelesi oldu. Kadın hareketinin kapsayıcılığı, gündem oluşturmadaki başarısı ve kutuplaşmayı aşabilmesi özellikle İstanbul Sözleşmesi’nde yürütülen kampanyalar, sözleşmenin kaldırılmasına yönelik eğilimi durdurma adına önemli bir kazanım olarak görülüyor. Bu başarıda etken olan en önemli şeyin ise

kutuplaşma ortamında bile farklı kesimlerin birlikte hareket edebilmesi olduğu vurgulandı.

Lobi faaliyetleri sonrasında elde edilen kazanımlar da sivil toplumun başarılı çalışmaları arasında örnek verildi. Özellikle devlete belli bir konuda politika notu olarak hazırlanan, somut kazanımlarla vizyon sunan önerilerin ilgili kamu kurumu tarafından kabulü ve hayata geçirilmesi başarı olarak görüldü.

Toplumun her kesimini kapsayabilen, kutuplaşmayı aşabilen çalışmalarla birlikte politika düzeyinde iktidar partisinin veya muhalefet partilerinin gündemine, parti programlarına müdahale edebilen sivil toplum faaliyetleri başarılı sayılıyor. Sivil toplumun siyaseti harekete geçirmeyi başardığı veya sivil toplumun ses yükselterek kanun tekliflerinin geri çekilmesini sağladığı faaliyetler, katılımcılar nezdinde değerli bulunuyor. Oy ve Ötesi’nin çalışmaları da siyasi partileri sandıklara sahip çıkmak konusunda harekete geçirmeyi başardığı için, örnek gösterildi. Silikosiz hastaları ve kot kumlama/taşlama karşıtı kampanyalar da, sistematik ve ısrarcı olmaları sayesinde sonuca ulaşan sivil toplum çalışmalarına örnek gösterildi.

“Özellikle beni en çok etkileyen Şule Çet’in başına gelenler olmuştur. Türkiye’yi biliyorsunuz, bizde mükemmel mağdur olmadıktan sonra gerçek mağdur sayılmıyorsunuz. O konularda hakikaten kadın hareketinin belli bir çabası olmasa birçok dava vs. sahipsiz kalacaktı diye düşünüyorum. Türkiye’de sivil toplum denince ilk benim için en tepede kadın hareketi var kesinlikle. Bunu dindar kadınlar, Kürt kadınlar ve tüm Türkiye’deki kadın hareketlerini çok da ayırmadan söylüyorum açıkçası.”

İlkan Dalkuç

İçerik Üreticisi, Daktilo 1984

“TBMM’de Ekim 2020’de görüşülecek Gıda, Tarım ve Orman Alanında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Teklifindeki tartışmalı maddelerin geri çekilmesi de gıda alanındaki STK’ların etkinliği olarak görülebilir.”

Erol Erdoğan

Araştırmacı, Yazar

Sivil toplum örgütlerinin yaratmak istedikleri değişimi istatistik verilerle desteklenen analitik çalışmalar ile politika notlarına dönüştürmeleri ve bunları siyasi aktörlerin gözlerinde canlandırabilecekleri bir vizyon ile sunmalarının, etki güçlerini artıracığı yönünde yorumlar yapıldı.

“STK’lar başta da söylediğim gibi demokrasinin işleyişinde önemli unsurlar ülkeyle ülkenin içerisindeki dinamikler adına. Ama eğer o demokratik atılımları doğru zeminde doğru kişilerle yapmadıkları takdirde bazen bu sivil toplum örgütleri kendi varlıklarını, kendi elleriyle de yok edebiliyorlar. Önümüzde belli bazı odalar var, tabii bunlar güçlü odalar sivil toplum hareketinin örgütlenmesinin belki de sembolleri.”

Zeynep Alkış

AK Parti Siyasi ve Hukuki İşler Başkan Yardımcısı

“Sivil toplumun politika geliştirme konusunda kendini geliştirmesi lazım. Politika geliştirmekten kastım net bir şekilde diyelim ki; kadınlar için kreş talebi mesela genel olarak talep edilen bir şeydir. Biz mesela KAGİDER’deyken biz bu talebi dillendirdiğimiz zaman o dönemki Çalışma Bakanı bize demişti ki kadınlara kreş desteği verdiğimiz zaman; bunun işgücüne katılımına bir etkisi olacağını bana nasıl ispat edebilirsiniz? Çünkü bizim argümanımız şuydu, biz diyorduk ki; eğer kreş açarsanız

kadının işgücüne katılımı artar, demiştik. Böyle bir ilişki kuruyorduk. Bu ilişkiyi diğer ülkelerden bakarak yapmıştık. Dünya Bankası’nın raporlarından söylüyorduk. O daha somut bir çalışma istedi bizden. Biz de şöyle uluslararası bir danışmanlık kuruluşu ile Türkiye’de işte 2 ile 5 yaşında çocuğu olan kadınları örnekleme alarak onlara aylık 300 TL destek verildiği zaman, kreş desteği verildiği zaman bunun kadın girişimciliğine, kadın istihdamına, çok uzun dönemde eğitime hatta bir suç işleme oranlarının düşüşüne kadar simülasyonunu yapıp onların önüne koymuştuk ve bunun sonucunda da o dönemki seçim bildirgesinin içerisine girmeyi başarmıştık. Yani politika yapmak için gerekli entelektüel çalışmayı da yapmak gerekiyor. Sadece ben bunu talep ediyorum demek yeterlidir; ama iktidarların üzerine baskı kurabilecek geniş kitleleri de inandırabilecek bir şeyi de bir düşünsel altyapıyı da çalışmayı da beraberinde getirmek lazım. İşte buna lobcilik işte şey faaliyetleri diyoruz daha politika yapma, politikacılar üzerinde etkili olma yöntemleri diyoruz. Bunları yapmak gerekli daha mekanizmaların hemen alıp uygulayabileceği gibi bir şey yapmak gerekli.”

Gülseren Onaç

CHP Eski PM Üyesi, SES Eşitlik Derneği Kurucu Başkanı

15 TEMMUZ OHAL PERSPEKTİFİNDEN SİVİL TOPLUM

Mülakatlarda, 15 Temmuz’un Türkiye’deki kutuplaşmayı derinleştirdiğine ilişkin önemli tespitler yapıldı. Bu dönem, sivil toplumda önemli ölçüde daralma yaşanırken iktidarın alanının çok genişlediği tespitine yer verildi.

Ortaya çıkan tablonun sivil toplumu ve bireyleri bir taraf seçmeye zorunlu kılmasının derinleşen kutuplaşmanın doğrudan bir sonucu olarak gösterildi. Bu döneme ilişkin katılımcıların betimlemelerinde sıklıkla 12 Eylül ve 28 Şubat’a benzetme ve o yıllar ile bugünkü yaşananları karşılaştırma refleksi dikkat çekti. Yaşanan süreç bazı katılımcılar tarafından 28 Şubat’tan daha ağır olarak tanımlandı. Son dönemde peşpeşe yaşanan mağduriyetlerin Türkiye demokrasisi ve sivil toplumu açısından korkunç sonuçlar doğurduğu, ancak bir yandan da tıpkı 12 Eylül döneminde olduğu gibi, bu mağduriyetleri yaşayan farklı kimliklerden ve sosyal katmanlardan insanların birbirlerini daha iyi anlaması için bir ortam oluşturduğu da, paylaşılan görüşler arasındaydı. Ancak bu deneyimlerin ülkeyi daha iyi bir geleceğe getirebilmesi için de sivil toplum ve siyasete roller düştüğü vurgulandı.

“Vallahi siyasetin daha doğrusu iktidarın sivil toplumu yok etme hareketi olarak yorumlayabilirim. Öyle hiç şey nasıl diyeyim umut verici bir tablo olmadı yani bu süreç içerisinde. Aksine hani muhalif olan herkesin terörle ilişkilendirildiği ve çok sayıda insanın cezaevine girdiği gazeteciler ve sivil toplum başkaları da dâhil olmak üzere avukatlar ne bileyim işte kadınlar, her kadın eylemine saldırı şeklinde. Yani bütün bunlar gerçekten aslında tüm muhalefetin sesini kısma yönelik şeylerdi.”

Filiz Kerestecioğlu

HDP Ankara Milletvekili

İktidara yakın kuruluşlar veya iktidar partisi temsilcileri, 15 Temmuz’un sivil toplumda bir daralma yaşanmasına neden olduğuna katıldıklarını ifade etmekle birlikte, bunu zorunluluklardan kaynaklanan bir ihtiyaç olarak gördüklerini de belirttiler. 15 Temmuz sonrasında yapılan uygulamaların meşru görülme eğiliminin yanında “kurunun yanında yaşın da yandığı, STK-devlet ilişkilerinde beklenen iyileşmenin hızının düşmesi” gibi ifadelerle sürece ilişkin muhalefete nazaran

yumuşak tonda eleştiriler yapıldı. Sürecin hak ihlali bağlamında ele alınmadığı gözlemlendi.

Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu’nda ise yetkililerin karalayıcı söylemlerinin ve Türkiye’nin adil yargılanma hakkı ile masumiyet karinesi ilkesini gözetmemesinin süreçle ilgili şüphelere yol açtığı görülüyor. Olağanüstü hâl KHK’ları ile kapatılan sivil toplum kuruluşlarının mal varlıklarına el konulmasına ilişkin olarak etkili bir çözüm yolu beklentisi de yine komisyonun raporunda dile getiriliyor.

“Türkiye’de çok ciddi bir otoriterleşme süreci var. Dolayısıyla sahada aktif olan çok iyi bildiğimiz bazı STK’lar bugün üyelerinin gözaltına alınmasından tutun, her türlü yaptırımla karşı karşıya kaldıkları için aktif faaliyet yürütemiyorlar. Ama bir taraftan da Türkiye’de ne yazık ki alternatif alanlar ve mecralar yaratmak konusunda başarısız. Mesela bazen radikal bir dil kullanmayıp daha yumuşak bir tonda kampanya yürütmek Türkiye’de bir siyasal akıma ihanet gibi algılanabiliyor ve sivil toplum ne yazık ki bunu dönüştürmektense bazen bunun bir parçası oluyor.”

Seren Selvin Korkmaz

İSTANPOL Genel Direktörü

15 Temmuz sonrasında yayınlanan KHK’lar kapsamında kapatılan yüzlerce STK arasında, üyeleri işkence ve diğer kötü muamele mağdurlarını temsil eden Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) ve Özgürlükçü Hukukçular Derneği (ÖHD) ile birlikte Güneydoğu’da sokağa çıkma yasaklarından etkilenen insanları temsil eden Mezopotamya Hukukçular Derneği, ev içi şiddete uğrayan kadınlara hizmet sağlayan Van Kadın Derneği (VAKAD) ve Türkiye’nin önde gelen çocuk hakları örgütlerinden Gündem Çocuk da dahil edildi. Diyarbakır’da devlet tarafından zorla yerinden edilen kişiler dahil olmak üzere 32.000 kişiye gıda yardımı yapan ve eğitim hizmeti veren Sarmaşık Derneği de aynı kapsamda kapatıldı. Askıya almalar ve

kapatmalar her derneğe özgü gerekçelendirme yapılmadan ve karara itiraz veya yargı yolu imkanı olmaksızın uygulandı.¹

“Şimdi 15 Temmuz Türkiye açısından ciddi bir felaket oldu, 15 Temmuz felaketinin en kötü tarafı da sonrasındaki OHAL dönemiyle beraber tartışma zeminini yok etti. Tartışmayı yok etti ve tartışma alanlarımız bitti. Sivil toplum kuruluşları kendi dertlerine düştüler, kendi kendilerine ayakta kalmaya çalıştılar. Yani kendi varlıklarını devam ettirmeye çalıştılar, birçoğu ettiremediler. Ciddi sayıda insan işsiz kaldı, yurtdışına kaçmak, gitmek zorunda kaldı. Yani gönüllü-zorunlu sürgünler yaşandı, hapis vs. çok şey yaşandı, Türkiye açısından ciddi sıkıntılı bir dönemdi hala o dönemin içerisindeyiz bence.”

İlkan Dalkuç

İçerik Üreticisi, Daktilo1984

“15 Temmuz bir travma yarattı, o darbeden sonra darbenin etkilerini ortadan kaldırmak için çok hızlı bir yapı harekete geçirdi devlet. Bence orada çok ciddi bir stratejik hata yaptı o da şu; darbecileri ortaya çıkartmak, darbenin ilişkilerini ortaya sermek için kendisine verilen yetkilerin önemli bir kısmını hatta hepsini kendisine muhalefet unsurlarını bastırmak için kullandı.”

Vahap Coşkun

DİSA Yönetim Kurulu Başkanı

Bazı uzmanlar, özellikle 15 Temmuz sonrasında etki kapasitesi ve kendi gündemi olan sivil toplumun yerini de profesyonelleşmiş, kendi içine kapanık çalışan hükümete yakın sivil toplum örgütlerinin arttığı görüşünde.

Sivil toplumun üzerindeki artan baskı, hem siyasi aktörler hem sivil toplum profesyonelleri tarafından çokça vurgulandı. Sivil toplumun üzerinde artan baskı sebebiyle sivil toplum çalışanlarından yurtdışına

yerleşenlerdeki artış gündeme geldi. İnsan kaynağı kaybı açısından da daralmaya sebep olan bu durumun, aynı zamanda “dost-düşman sivil toplum” algısı yaratılmasına da hizmet ettiği vurlandı. Sivil toplum çalışanlarında, haklarında herhangi bir dava veya soruşturma açılmamış bile olsa genel bir endişe, huzursuzluk hakim olduğu kaydedildi. Sivil toplum örgütlerinde çalışmanın artık riskli işler arasında görülmeye başladığına dair yorumlar yapıldı. Muhalefetin de, iktidarın etiketlediği sivil toplum kuruluşlarıyla, örgütlerle çalışmaktan imtina eder olduğu vurgulandı. Muhalefetin de bu açıdan iktidarın hedefi olmaktan çekindiği ifade edildi.

“Yani hiçbiri böyle nötr, işte müstakil bir kimlik inşa edebilmiş değil. Herkes bir yerde özdeşleştirildiği için ben şimdi şu STK’yla iş yaparsam şu partiyle de iş yapmış olacağım ya da öyle algılanacağım diye kaygılar devreye giriyor.”

Esra Elmas

DPI Türkiye Direktörü

Genel olarak Türkiye sivil toplumunun, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında başlayan olağanüstü hal uygulamaları sırasında çok geriye gittiği kaydedildi. OHAL uygulamalarında KHK’larla başlayan dernek kapatmaları, Büyükada tutuklamaları ve Gezi Davası’nda Osman Kavala’nın tutuklanması gibi gelişmeler ile sivil toplumun her kesiminin sesinin kısılması sağlandı.

Büyükada ve Gezi davaları gibi sivil toplum çalışanlarının gözaltına alındığı, tutuklandığı, ağır hapis cezaları istemiyle yargılandığı davalar sivil toplumun sustuğu, yürüttüğü en sıradan faaliyetleri bile yerine getirmeye çekindiği, uluslararası hibe kaynaklarına başvurmadan imtina ettiği, korku ikliminin hakim olduğu bir süreci başlattı. Sivil toplumda bu yaşananlara paralel olarak medya kuruluşlarının da el değiştirmesiyle birlikte, tekelleşmenin, gazeteci

tutuklamalarının, kapatılmaların hakim olduğu bir sessizleştirme sürecine ana akım medya da maruz kaldı.

Bu süreçte medyada gazetecilere yönelik açılan davaların sistematik olarak takip edildiği, raporlandığı ve kayıt altına alındığı gözlenirken benzer çalışmaların sivil toplum davaları için yapılmaması dikkat çekici. Bu konuda farklı sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek daha kapsamlı ve bütünlüklü çalışmalar yapmasının ihtiyaç olduğu ortaya çıktı.

Freedom House’un, 2019 ülkelerin yılı temel özgürlük seviyelerini gösteren raporuna göre Türkiye 195 ülke arasında 114’üncü sırada yer alıyor. Raporla, geçmiş yıllara göre durumunun ‘kötüye gittiği’ ifade ediliyor. Türkiye, Çin, İran, Irak, Suriye, Rusya ve Venezuela gibi ülkelerle birlikte ‘özgür olmayan’ ülkeler kategorisinde gösterildi.

PANDEMI SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM

Pandemi sürecinin sivil toplumdaki daralmayı derinleştirdiği, iktidarın sivil toplum üzerinde uyguladığı baskıyı meşrulaştırmak için pandemiyi kullandığı tespiti öne çıktı. Mevcut siyasi iklimde zaten bir daralma yaşandığı, buna ek olarak pandemi koşullarında sivil toplumun faaliyetlerinin neredeyse durma noktasına geldiği dile getirildi. Sivil toplum örgütlerinin en önemli ihtiyaçlarından biri, bir araya gelerek yüz yüze ilişkileri kurmak. Ancak pandemi koşullarında bunun mümkün olamaması, STK’lar açısından, özellikle kamuoyu oluşturma bağlamında önemli bir dezavantaj olarak görülüyor.

Sivil toplumun pandemi döneminde daha çok kendi varolma krizine odaklanarak fayda sağladığı kesimlerin değişen ihtiyaçlarıyla yeteri kadar ilgilenemediği de dile getirilen eleştiriler arasında yer aldı. Sivil toplumun işlevini ve varoluşu yeniden gözden geçirmesinin gerekliliğinin de altı çizildi.

“Evet, pandemi süreci aslında otoriter iktidarların arayıp bulamadığı bir alanı onları sağladı. Çünkü mobilizasyonun daha az olduğu insanların bir araya gelip dayanışmayı daha az yapabildiği ne bileyim, sokak hareketlerinin yapılamadığı, alternatif düşüncelerin bir araya gelip örgütlenemediği bir ortamdan söz ediyoruz şu anda. Sivil topluma aslında gerçek sivil topluma çok iş düşüyor bu süreç içerisinde. o dinamizmi ayakta tutmak için çok çaba göstermek gerekli. Çünkü zaten pandemide örgütlenme fiziksel olarak mümkün olmadığı bir süreçten geçiyoruz.”

Gülseren Onaç

CHP Eski PM Üyesi SES Eşitlik Derneği Kurucu Başkanı

Pandemi koşullarında sivil toplum örgütlerinin bir yandan araştırma bulgularını sunamaz, en temel faaliyetlerini sürdürmez hale geldikleri söylendi, ancak diğer yandan da pandeminin ciddi bir eşitleyici olduğu, Skype, Zoom, StreamYard Youtube gibi uygulamaların yaygın olarak kullanılmaya başlamasının, iletişim imkanlarını çok arttırdığı belirtildi.

Sivil toplum örgütlerinde çalışan önemli sayıda insanın bu süreçte işsiz kaldığı dile getirildi. Aynı zamanda tüm ülkede belli sektörlerde işsiz kalan insan sayısında müthiş bir artış yaşandığı ancak bu bireylerin örgütlü olmamasından dolayı haklarını savunamadıklarının altı çizildi.

¹ <https://acileyem.org.tr/eylem/yuezlerce-sivil-toplum-oergetue-daimi-olarak-kapatildi>

“Çünkü insanların mesaj alacağı alanlar daralmış vaziyette buna birde salgın ilave olduğunda, salgın süreci ilave olduğunda düzenlemelerle kararnemelerle sivil toplumun çalışma alanı iyice daraltılmış durumda. Ama her türlü imkansızlığın içerisinde de yine gayretli, iyi niyetli insanların bir şeyler yaptığına şahit ediyorum, tanıklık ediyorum.”

Muammer Bilgiç

Saadet Partisi GİK Üyesi

“Pandemi süreci sivil toplumun faaliyetlerini çok ciddi etkiledi tabii yani birçok sivil toplum kuruluşu halihazırdaki kaynaklarını, bütçelerini bir kere nasıl evirecek bununla meşgul. Dijital platformları yok yani sivil toplum zaten kıt kaynaklarla ilerlediği için kendi sorunlarıyla uğraşılıyor. Çok az sivil toplum kuruluşu adapte olabildi. Dolayısıyla böyle bir zorlukları var ama bir taraftan da pandemi sürecinde gördük ki Türkiye’de siyaset böylesine büyük bir krizi çözmeye hazır değil. Şimdi bakın sosyal politikalar alanında bir sürü eksik ortaya çıktı. Yaşlılar meselesi var, işte güvencesizler meselesi var, kadınlar var. Ben böyle bizim yazdığımız raporlardan işte evden çalışma meselesini hatırlıyorum. Şimdi bunların her birine odaklanan ve kıymetli işler yapan sivil toplum kuruluşları var. Yani yeri geldiğinde yardım faaliyetlerinde bulundular, yeri geldiğinde önerilerde bulundular.”

Ama gördüğümüz şu ki hiçbir siyasal partinin kapsayıcı, bu sorunlara çözüm sunan sosyal politikası yok. Bakın ana muhalefet partisi en güçlüsüdür pandemiden 6-7 ay sonra esnafa öneriler geldi işte ne bileyim bir takım toplumun daha mağdur kesimlerine öneriler geldi. Diğer bütün partiler içinde aynı iktidar partisi zaten bir çözüm sunamıyor, e demek ki orada bir eksiklik var. Ama sivil toplum çalışıyor, pandeminin en başından beri çok farklı kurumlar kuruluşlar bu hikayenin topluma etkisi ve mevcut politika önerileri konusunda ciddi kafa yordular. Siyaset alsın bunları kullansın yani aslında bir fırsat var eksikliklerini gördük.”

Seren Sevin Korkmaz

İSTANPOL Direktörü

Özetle;

Sivil toplumun yapısal ve yönetsel olarak bir daha kendini gözden geçirmeye, gelecek yıllarda sivil alanın nereye doğru gittiğini dikkate alarak o alana yönelik hizmet üretme süreçlerini bir daha masaya yatırmaya ihtiyacı olduğu vurgulandı. Kamu veya siyasi aktörlerle ilişkiler açısından ise etkileşimin artırılması, birlikte çalışma zemini oluşturmak için çaba sarf edilmesi yönünde yorumlar öne çıktı. Krizlere daha dayanıklı bir toplumun inşasında sivil topluma önemli roller düştüğü vurgulandı.

“Benim tabii şahsi kanaatim bu birazda çalıştığım konulardan yola çıkarak bunu söyleyeceğim. Bir kere oturup sivil toplum kuruluşlarının yeni bir gerçeklikle karşı karşıya kaldığında dikkate alarak kendi amaçlarını, misyonlarını, örgütlenme biçimlerini, karar mekanizmalarını, üyelerle ilişkilerini bir masaya yatırmalarına ihtiyaç var. Bundan sonra da çevrede olan bitenle ilgili doğru bir okumadan sonra yeniden bir daha konumlanmaya ihtiyaç var. Şu anda çok acil bir şey bir kere bunu tüm sivil toplum kuruluşları yapmak zorunda, yapabilir mi o ayrı bir soru ama yapmak zorunda. Çünkü bu kadar değişim yaşandığı bir dünyada sivil toplum hala eski alışkanlıklarını sürdüremez, cevap üretmez. Ya da varlığı sorgulanmaya başlar.”

Nihat Erdoğmuş

İLKE Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı

SİYASET- SİVİL TOPLUM İŞBİRLİĞİNİN GÜÇLENMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Siyasi mekanizmaların sivil topluma kulak verebilmesinin ve aldığı kararlara aktif şekilde sivil toplumu dahil edebilmesinin demokratik bir ülke olma koşullarının başında geldiği katılımcılar tarafından farklı şekillerde ifade edildi. Demokratik ülke olabilmenin ikincil önem arzeden koşulunun ise siyasetin attığı adımların ve çalışmaların şeffaf olarak

izlenebilir olması olduğu dile getirildi. Sivil toplumun en temel beklentisi hukuki, siyasi ve mali açıdan elverişli bir sivil toplum iklimi. Kamu ve sivil toplum ilişkilerinde ise adil ve şeffaf süreçler işletilmesi, bu süreçlerin yapılandırılmasına yönelik adımlar atılması.

“Yani Türkiye’nin genel siyasi atmosferi nasıl demokrasi açısından sorunluysa sivil toplum kuruluşlarının bu siyasete katılımları da problemlidir. İşte diyelim ki en önemli şey meclistir; hani karar alma, en büyük karar alma mekanizması olarak meclis sivil toplum ilişkileri hiç yapılandırılmamıştır. Yani zaten meclise girmek bile büyük bir iştir. Tam tersi olması gerekiyken yani meclis nihayetinde vekildir. Millet vekilidir ve belli alanlarda bu konularda çalışan sivil toplumu davet etmesi gerekirken, kucaklaması gerekirken sivil toplum kuruluşları zavallı kendi alanlarıyla ilgili olarak bir bilgi vermek için çırpınıyorlar yani meclise. Ve bazen çok zarara girmektedir tam tersi olması gerekir yani o meclis komisyonlarının o alanla ilgili sivil toplumu davet etmesi, onlardan fikir alması gerekirken resmi olarak böyle bir kurumlaşmış bir yapı yoktur. Zaman zaman sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkiler iyileşiyor ama bunlar kurumsal bir şey değil yani zaman zaman bu şekilde açılım oluyor ama daha sonra tekrar hemen kötüye gidebiliyor.”

Fatma Bostan Ünsal

AK Parti Kurucusu Siyaset Bilimci,
Hak İnisyatifi MYK Üyesi

Siyasi baskılara rağmen sivil toplumda hala önemli bir çaba olduğu da bazı siyasi aktörler tarafından dile getirildi. Bu çalışmaların ve çabaların ısrarlı bir şekilde sürdürülmesinin gerekliliğinin altı çizildi. Sivil toplum örgütlerinin bu çabalarında toplumun çoğunluğuna hitap eden bir dil ve müzakereci bir üslup benimsemeleri, bu şekilde etkileme güçlerinin artabileceği de, yapılan tavsiyeler arasındaydı.

“Yani sivil toplumun da ben bir insan yapısından çok farklı olduğunu düşünmüyorum ve de vazgeçmemek gerekiyor. Yani ne dilekçe hakkında, muhalefeti zorlamaktan, ne iktidardan randevu talep etmekten, ne ifşa etmekten ne de birbiriyle dayanışmaktan vazgeçmemesi gerekiyor. Kendi içindeki hiyerarşiyi yıkması gerekiyor çok fazla kurumsallaşmış statikleşmemesi gerekiyor. Yaratıcılığını kaybetmemesi gerekiyor.”

Filiz Kerestecioğlu

HDP Ankara Milletvekili

Siyaseti etkilemenin en önemli koşulunun geniş kesimlere ulaşmak olduğu, bir sosyal mesele etrafında birbirine benzemeyen kişi ve kurumları bir araya getirebilecek alanlar açmanın önemi vurgulandı. İstanbul Sözleşmesi'nde sağlanan başarının kutuplaşmayı aşan tavırdan kaynaklandığının altı çizildi.

“Yani sivil toplum kuruluşlarının bu dönemde yapması gereken bence siyasi partiler üzerindeki baskıyı artırmak belki muhalefet üzerindeki baskıyı artırmak ve bu şekilde netice almaya çalışmak. Bunun da yolu yani hani mahalle deniyor ya farklı bir mahallenin sivil toplum kuruluşlarının kendi mahallesinde pek nüfusu olmayan siyasi partilere çapraz ilişkilerle, çapraz temaslarla yeni bir kanal açmaya çalışmasıdır, Türkiye'nin buna ihtiyacı olduğunu düşünüyorum.”

Muammer Bilgiç

Saadet Partisi GİK üyesi

Siyaseti etkileyebilmesi için sivil toplumun bağımsız olmasının gerekliliği sıkça vurgulandı. Bağımsızlık, ekonomik ve ifade özgürlüğü olarak iki farklı açıdan dile getirildi. Kendi masraflarını karşılayabilen ekonomik olarak hükümetle bağları olmayan bir sivil toplum kuruluşunun etki kapasitesinin yüksek olacağına vurgu yapıldı. Bu konuda kamu fonlarının objektif kriterlere göre sivil topluma dağıtılmadığı dile getirildi. Eğer

kamu, elinde bulundurduğu bu kaynakları dağıtırken şeffaf bir hibe mekanizması oluşturabilseydi ve bu kaynakları kullanan kuruluşlarla arasında kendisine benzeyenler-benzeyemeyenler gibi bir bağ bulunmasaydı sivil toplum kuruluşlarının bu kaynakları bağımsızlıklarını, ifade özgürlüğü haklarını kaybetmeden projeleri için kullanabilirlerdi.

“Sivil toplum kuruluşu da olsanız, birey de olsanız eğer birisini tanıyorsanız çok kolay kaynak buluyorsunuz. Dolayısıyla şu anki koşullarda merkezi yönetimdeki iktidara yakın olan sivil toplum kuruluşları bir takım kaynaklara erişmede çok daha rahatlar.”

Seren Selvin Korkmaz

İSTANPOL Genel Direktörü

“Şöyle bir şey var bir defa yani sivil toplum normalde gönüllülük esasıyla olmalı ve birilerinin katkılarıyla faaliyetlerini sürdürmeli. Ama Türkiye'de yani nasıl diyelim ekonomik yetersizlik, insanların ekonomik yetersizliği sivil toplum çalışmalarına da etki ediyor. Sivil toplum mali kaynak yetersizliği çektiği için güce yaslanmak durumunda kalıyor ve güç merkezleri de iktidara yakın olduğu için mali kaynaklar bir defa sivil toplumun kamulaşmasına yol açıyor.”

Muammer Bilgiç

Saadet Partisi, GİK Üyesi

İfade özgürlüğüne bağlı olan bağımsızlık ise sivil toplumun kendi iç kapasitesini geliştirerek çözemeyeceği, ülkedeki siyasi iklim ile bağlantılı bir değişken olarak tanımlandı. Sivil toplumun daha kapsayıcı olabilmesi gerekliliğinin de bu bağlamda da altı çizildi.

Sivil topluma birçok yerden önemli miktarlarda kaynak sağlandığını ancak etki ile yapılan sosyal yatırım arasındaki korelasyona bakılmadığı da ifade edildi. Kaynakların sosyal yatırım olarak görülmesi ve mutlaka etkisinin ölçülmesi için işlevsel araçlar geliştirilmesinin gerekliliği vurgulandı.

Sivil toplum örgütlerinin sahalarını tanıdıkça, sahaya dönük çalışmalar yaptıkça etkilerinin de yükseldiğine dair görüşler de beyan edildi. Sivil toplum örgütlerinin, toplum üzerindeki etkisi arttıkça siyaset üzerinde de daha etkili olacağı vurgulandı. Özellikle baskıcı bir hükümet karşısında sivil toplum örgütlerinin etkili olabilmesi için toplumla bağını güçlendirmesi ve toplumun kamuoyu yaratmadaki gücünü harekete geçirmesinin kaçınılmaz olduğu dile getirildi. Bunun için de toplumla daha sıkı bağlar kurması, toplumun ihtiyaçlarını anlaması ve bu ihtiyaçları daha güçlü şekilde anlatmasının önemli bir ihtiyaç olduğu dile getirildi. Diğer yandan Türkiye'deki demokrasi eksikliğinin bir yansıması olarak sivil toplum örgütlerinin de kendi içlerinde demokratikleşmelerinin gerekliliği vurgulandı.

“Halkın halkların yürütme, yasama organına, kamu kuruluşlarına ileten ve bu taleplerin hayata geçmesi için gayret eden organizasyonlar olarak ben sivil toplumu görüyorum. Yani sivil toplumun devletle toplum arasında, halk arasında daha çok otoritenin değil de halkın farklı kesimlerinin ya da halkın özgürlük arayışının bir seslendiricisi olarak görüyorum ya da görmek istiyorum.”

Muammer Bilgiç

Saadet Partisi GİK Üyesi

Sivil toplumdan katılımcılar da siyasete düşen sorumlulukları, sivil toplumla daha fazla etkileşime geçmelerini, sivil toplumun deneyimlerinden daha fazla yararlanmalarının gerekliliğini dile getirdiler. Siyasal aktörlerin sivil toplum örgütlerini sadece bilgi aldıkları bir kaynak olarak değil aynı zamanda beraber çalıştıkları, işbirliği yaptıkları kurumlar olarak görmeleri gerektiğine dikkat çekildi. Özellikle afet gibi konularda sivil toplumun gönüllü ağı ve sahadaki gücünün mutlaka değerlendirilmesi, koordineli ve yakın temasta çalışılmasının kaçınılmaz olduğu vurgulandı.

Siyasi partilere yönelik önemli bir tespit ise sağlık hakkı, iş güvencesi, çalışma yaşamı

gibi kritik sosyal meselelerde siyasi partilerin kapsamlı politika önerilerinin bulunmadığı. Toplum doğrudan ilgilendiren bu ve benzeri konularda sivil toplumun ürettiği raporlar ve politika belgelerinin siyaset tarafından daha fazla dikkate alınmasının gerekliliği vurgulandı.

“Muhalefet partilerinin eğer Türkiye'de demokratikleşmeyi arzuluyorlarsa sivil toplumu dikkate almaları gerektiğini düşünüyorum, dikkate almak değil de birlikte çalışmak. Çünkü topyekun bir beraber çalışma hikayesiyle alternatif bir Türkiye ideali inşa edebilirler. Orada bunu yeni yeni keşfetmiş, birlikte çalışmaya sıcak bakan yeni siyasi aktörlerin oluştuğunu gözlemlediğimi söyleyebilirim. Ama henüz bir kültür haline gelmedi yani aktörlerin inisiyatiflerine bağlı.”

Seren Selvin Korkmaz

İSTANPOL Genel Direktörü

Siyasi partilerin sivil toplumun önlerine getirdiği meselelere önyargısız biçimde bakması, samimi olarak konuyu toplumun menfaatlerini göz önüne alarak değerlendirebilmesi ve kendi eksiklerini kapatmak için açıklıkla değerlendirmesi yönünde bir zihniyet değişikliğine ihtiyaç olduğu vurgulandı. Aynı zamanda sivil toplumun diyalog ve uzlaşma dili kullanmasının, eleştirilerini sert çıkışlar yerine müzakereci bir üslupla dile getirmesinin siyaset tarafında daha etkili olacağı belirtildi.

“Gözlemlerim açısından yani birçok parti muhalefetteyken sivil toplumun faydalı olduğuna inanıyor, iktidardayken onlarla mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyor. Yani Türkiye'deki mekanizma böyle işlemiş.”

Muammer Bilgiç

Saadet Partisi GİK Üyesi

“Yani siyasal karar alıcılar karar alıyorlar, sivil toplumdan daha çok bu kararın alınma süreci değil, bu konuların topluma sunulması PR’ının yapılması, onun savunulması konusunda iş görmesini talep ediyorlar, ama karar alma süreçlerinde maalesef sivil toplumun çok etkili olduğunu söylemek mümkün değil.”

Vahap Coşkun

DİSA Yönetim Kurulu Başkanı

Siyasetin sivil toplum örgütlerine aldığı kararların topluma iletilmesi ve hayata geçirilmesinde köprü işlevi gören kurumlar olarak baktığı, oysa sivil toplum örgütlerinden başka şekillerde de faydalanılabileceği vurgulandı. Evrensel bir siyaset dili oluşturmaya katkıdan, ulusal ve uluslararası network ve bilgi kaynağı olmaya pek çok konuda sivil toplum ve siyaset arasında sağlıklı ilişkiler kurulabileceği sivil toplum profesyonelleri tarafından vurgulandı.

Hem siyaset hem sivil toplum tarafından siyaseti ve sivil toplum kuruluşlarını da içine alan şekilde bir zihniyet dönüşümüne ihtiyaç olduğu vurgulandı. Bu zihniyet dönüşümünün yeni bir ilişki biçimi üretmesinin gerekliliği dile getirildi.

“Karşılıklı anlayışa, dinlemeye, birlikte üretmeye yatkın aktörler çıkması lazım

hem siyasi aktörler hem sivil toplum aktörleri. Burada kritik bir şey daha yani bu üniversitelerin yanında her siyasi partinin şu anda konuştuğumuz anlamda sivil topluma ulaşmaya yönelik, onunla temas kurmaya yönelik bir organının, bir uzantısının olması lazım. Bu görüşün yanında sivil toplum kuruluşlarının siyasi partilerle aralarında organik bir bağ olmamasının, bağımsızlığını koruyor olmasının da sivil toplumun etkisini artırdığı görüşü de yaygın.”

Etyen Mahçupyan

Yazar, Gelecek Partisi Genel Başkan Yardımcısı

Sivil toplumun geniş kesimlere ulaşabilmenin yollarını araması gelen öneriler arasında yer aldı. Geniş kesimlere ulaşmanın da sahada geniş bir örgütlenme gerektirdiği belirtildi. Burada en önemli kısıtın mali kaynak eksikliği olduğuna da değinildi.

“Türkiye de eğer bir yangın varsa biz elinde kovası olan herkese gitmeliyiz ya da o kovayı tutup su taşıyabilme kapasitesi olan herkese gitmeliyiz ve bunların etnik, inanç, mezhepsel kimliklerine bakılmadan bu temaslar kurulmalı diye düşünüyorum.”

Muammer Bilgiç

Saadet Partisi GİK üyesi

EK-1 MÜLAKAT KATILIMCI LİSTESİ

İsminin görünmesini uygun bulanlar yayınlanmıştır.

- Doğan Gürpınar**
Akademisyen
- Erol Erdoğan**
Araştırmacı, Yazar
- Esra Elmas**
DPI Türkiye Direktörü
- Etyen Mahçupyan**
Yazar / Gelecek Partisi Genel Başkan Yardımcısı
- Fatma Bostan Ünsal**
AK Parti kurucusu Siyaset Bilimci Hak İnisyatifi MYK Üyesi
- Filiz Kerestecioğlu**
HDP Ankara Milletvekili
- Fuat Keyman**
İstanbul Politikalar Merkezi Direktörü
- Gülseren Onanç**
CHP Eski PM Üyesi, SES Eşitlik Derneği Başkanı
- Hatem Ete**
Akademisyen / Eski Başbakan Danışmanı
- İlkan Dalkuç**
İçerik Üreticisi, Daktilo 1984
- Nihat Erdoğan**
İLKE VAKFI Mütevelli Heyeti Başkanı
- Mehmet Emin Ekmen**
DEVA Partisi Genel Başkan Yardımcısı
- Muammer Bilgiç**
Saadet Partisi GİK Üyesi
- Zeynep Alkış**
AK Parti Siyasi ve Hukuki İşler Başkan Yardımcısı
- Seren Selvin Korkmaz**
İSTANPOL Genel Direktörü
- Sunay Demircan**
Sivil Toplum Uzmanı
- Vahap Coşkun**
DİSA Yönetim Kurulu Başkanı
- Necla Zarakol**
Zarakol İletişim Hizmetleri Ajans Başkanı

EK-2

SORU FORMU

1. KİŞİSEL SORULAR

- 1.1. Sizin için "sivil toplum" ve "sivil toplum kuruluşu" ne ifade ediyor?
- 1.2. Sivil toplumda yürütülen hangi faaliyetleri takip ediyorsunuz?
- 1.3. En önemli bulduğunuz sivil toplum faaliyetleri neler?
- 1.4. Etkili bulduğunuz STK'lar hangileri? Neden?
- 1.5. Hangi STK'lara üyesiniz? Bu STK'larda bugüne kadar neler yaptınız? Bugün ne kadar aktifsiniz?
- 1.6. Son aylarda ziyaret ettiğiniz STK'lar oldu mu? Hangi amaçla?
- 1.7. Sivil Toplumu hangi mecralardan takip ediyorsunuz?

2. SİVİL TOPLUM AÇISINDAN

- 2.1. Türkiye'de STK'ları nasıl değerlendiriyorsunuz? Etkili buluyor musunuz?

2.2. Başarılı yönleri neler?

- 2.3. Başarısız oldukları, etkisiz ve/veya zayıf kaldıkları yönler neler? Sizce sivil toplum karar alma mekanizmalarında hangi düzeylerde ve ölçüde etkili?
- 2.4. Kendi deneyimleriniz ve gözlemleriniz çerçevesinde, yerel ve ulusal düzeyde, siyasi karar alma süreçlerinde dahil olunan ve etkin sonuç alınan/ etkin sonuç alınamayan bir sivil toplum faaliyeti örneği verebilir misiniz? Sivil toplum-siyaset ilişkisinin pratikte nasıl işlediğine dair nasıl bir örnek verirsiniz?
- 2.5. Sivil toplum kurumları arasında kamu kaynaklarına ve karar organlarına ulaşma noktasında avantajlı konumda olan kurumlar var mı? Bu ilişkilendirmeler neye göre şekilleniyor?
- 2.6. Siyasi konjonktür ile sivil toplumun siyasete katılımı ve etkin sonuç alması arasında bir ilişki var mı?
- 2.7. Yeni sivil yapılanmalar, esnek ve kurumsal olmayan sivil inisiyatifleri, sivil toplumun gündemini siyasete ve karar süreçlerine katma gücü açısından nasıl değerlendirirsiniz?

- 2.8. 15 Temmuz, OHAL dönemi, yeni bir hükümet sistemi sonrası, Türkiye'de sivil toplum-siyaset ilişkisi biçimlerine ve iki taraf arasındaki ilişki düzeyine nasıl yansdı? Önümüzdeki tabloyu nasıl tanımlarsınız?

3. SİYASET AÇISINDAN

- 3.1. Siyaset sizce sivil toplumu nasıl görüyor, STK'lara nasıl bakıyor?
- 3.2. Türkiye'de siyasi aktörler sivil toplum faaliyetlerine ne kadar değer atfediyor ve yasal düzenlemelerde STK'ların katılımına ne düzeyde yer veriyor?
- 3.3. Siyaset Sivil Toplum'dan faydalanabiliyor mu? Nasıl faydalanıyor? Faydalanamadığı şeyler neler?
- 3.4. Siyasi aktörler arasında sivil topluma bakış açısından, merkezi hükümet, siyasi partiler, parlamento, yeni hükümet sisteminde Cumhurbaşkanlığı makamı ve yerel siyasetçiler düzeyinde bir fark olduğu söylenebilir mi?
- 3.5. STK'lar ve siyasiler arasında karşılıklı iletişim ve diyalog kanalları açık mı? İktidar ve muhalefeti ayrı ayrı değerlerdir misiniz?

4. NE YAPMALI? İDEAL DURUM?

- 4.1. Sivil toplum ve siyasiler arasındaki ilişkide değişime ihtiyaç var mı? Var ise önerileriniz neler?
- 4.2. Karar süreçlerine dahil olmak isteyen sivil toplum neler yapmalı? Siyasi aktörler, sivil toplumdan nasıl beslenebilir? İki dünya arasında daha fazla köprüler nasıl kurulabilir?
- 4.3. Sivil toplum ile siyasiler arasında kurulacak bir ilişkide, demokratik bir hukuk devletinde hangi hususlara dikkat edilmelidir? Etik sınırlar var mıdır? İki taraf arasında kurulacak ilişkideki mesafe ne olmalıdır?

5. ÖNGÖRÜ -GELECEK

- 5.1. Pandemi sürecinin sivil toplum siyaset ilişkilerini yansımaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Sivil
- 5.2. toplum bu süreci nasıl verimli kullanabilir?
- 5.3. Sivil Sayfalar'ı duydunuz mu takip ediyor musunuz? Nasıl buluyorsunuz?

 www.sivilsayfalar.org

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**